

KS. JAKUB NAJDER

Wydział Teologiczny UKSW, Warszawa

FENOMEN MARYJNEJ POBOŻNOŚCI LUDOWEJ

Słowa kluczowe: pobożność ludowa; maryjna pobożność ludowa; sanktuarium, pobożność ludowa a liturgia, różaniec, liturgia

1. Wprowadzenie. 2. Pojęcie pobożności ludowej i jej relacja do liturgii. 3. Maryjna pobożność ludowa. 4. Charakterystyka liturgiczno-teologiczna wybranych przejawów maryjnej pobożności ludowej. 5. Zakończenie

1. WPROWADZENIE

Badania socjologiczne dotyczące pobożności współczesnych ludzi pokazują, że społeczeństwo staje się coraz bardziej zlaicyzowane. Wartości wynikające z wiary i jej praktykowania zdają się odchodzić na dalszy plan. Przyczyn tego zjawiska może być wiele. Niewykluczone, że istotnym powodem tej sytuacji jest daleko posunięta globalizacja i unifikacja kulturowa. Po zarzuceniu religii ludzie zapełniają powstałą pustkę innymi walorami. Pojawiają się nowe rodzaje uzależnień, ciągła potrzeba akceptacji i zaistnienia. Jednocześnie można zauważyć, że coraz więcej osób czuje „głód Boga” i szuka zaspokojenia go¹. Kościół katolicki w swojej wielowiekowej tradycji wypracował wiele form nasycenia tego głodu, proponując wiernym bogactwo autentycznego doświadczenia wiary. Według Soboru Watykańskiego II, liturgia jest źródłem i szczytem życia chrześcijańskiego (KL 10), a życie sakramentalne wzbogaca i umacnia więź z Bogiem. Nie należy jednak zapominać o innych formach nawiązania osobowej relacji z Chrystusem. Jednym z najbardziej popularnych w Kościele katolickim, a jednocześnie przystępnych sposobów zjednoczenia się z Bogiem, oprócz liturgii, jest pobożność ludowa.

Zastanawiając się nad tym fenomenem, można zauważyć jego wieloaspektowość. Literatura teologiczna wspomina m.in. o pasyjnej, paschalnej i maryjnej

¹ Szerzej o formach laicyzacji zob. J. Casanowa, *Formy współczesnej bezreligijności*, *Więź*, wiosna 2021 1(683), 141–150.

pobożności ludowej. Najczęściej na pierwszy plan wysuwa się maryjna pobożność ludowa, szczególnie w naszym kraju. Postać Najświętszej Maryi Panny jest bardzo ważna dla wielu pokoleń Polaków. Maryja zajmuje szczególne miejsce, o czym mogą świadczyć obrazy przedstawiające Matkę Boską, znajdujące się niemal w każdym katolickim domu. Wielu ludzi udaje się rokrocznie na pielgrzymki do sanktuariów maryjnych. Ogromnym zainteresowaniem cieszą się również nabożeństwa maryjne, sprawowane zarówno w kościołach, jak i innych miejscach kultu.

Dotychczas ukazało się wiele dokumentów i opracowań naukowych dotyczących pobożności ludowej. Najważniejszym z nich jest wydane przez Kongregację Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*. Mimo iż od opublikowania *Dyrektorium* minęło niemal dwadzieścia lat, warto przyrzeć się, co mówi ono o czci oddawanej Matce Jezusa.

2. POJĘCIE POBOŻNOŚCI LUDOWEJ I JEJ RELACJA DO LITURGII

Pojęcie pobożności ludowej można zdefiniować na wiele sposobów. Pole semantyczne analizowanego terminu można określić na podstawie badań terenowych, obserwacji. Syntetyczną definicję pobożności ludowej podaje *Leksykon teologii pastoralnej*², który zaznacza, że fenomen ten stanowi pozaliturgiczną formę kultu chrześcijańskiego³. Podana definicja podkreśla, że fundamentem pobożności ludowej jest wiara człowieka. Formy jej wyrażania mają swoje źródło w liturgii Kościoła oraz w kulturze miejsca, skąd ta pobożność wyrosła⁴.

Rzeczywistość ta charakteryzuje się wieloma aspektami. Ze względu na bogactwo fenomenu trudno wyznaczyć jedną precyzyjną definicję określającą to zjawisko. Wśród wielu badaczy zajmujących się tym zagadnieniem na uwagę zasługuje stanowisko P. Lipperta, który stwierdza, że pobożność ludowa to *ogół faktycznie przeżywanych gestów wiary*⁵. Podobnie pobożność ludową rozumie G. Durand. Mówi on, że pobożność ludowa to swoisty sposób pojmowania rzeczywistości⁶. Zupełnie inaczej do tego podchodzi B. Fischer. Stwierdza on, że pobożność ludowa jest świadomym i dobrowolnym dopełnieniem liturgii Kościoła⁷.

Inaczej zagadnienie to formułuje K. Strycharz-Bogacz. Według niej pobożność ludowa jest swoistego rodzaju autentycznym przejawem i sposobem przeżywania religijności. Autorka zauważa, że można jej doświadczać w sposób instytucjonalizowany poprzez udział w liturgii czy nabożeństwach albo indywidualnie,

² *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, Lublin 2006.

³ Zob. C. Krakowiak, *Pobożność ludowa*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, Lublin 2006, 627.

⁴ Zob. tamże.

⁵ P. Lippert, *Miesiące maryjne*, w: *Cześć Maryi dzisiaj. Propozycje pastoralne*, red. W. Beinert, Warszawa 1992, 234.

⁶ Zob. G. Durand, *A imaginação simbólica*, Lisboa 1979, 20.

⁷ Zob. B. Fischer, *Liturgie und Volksfrömmigkeit*, Liturgisches Jahrbuch 17 (1967), 130

co nazywa *liturgią ludową*⁸. Tak przeżywana pobożność ludowa kształtuje wizję świata człowieka religijnego oraz wyjaśnia w przystępny sposób prawdy wiary.

Pobożność ludową docenia również Ojciec Święty Franciszek. W Adhortacji apostolskiej *Evangelii gaudium* zaznacza, że pobożność ludowa jest najlepszym sposobem na uleczenie słabości kulturowych i wskaźnikiem inkulturacji Ewangelii. Papież nazywa ją *narzędziem w akcie wiary* oraz wskazuje, że stanowi ona *locus theologicus*, szczególnie przydatny w aspekcie nowej ewangelizacji. Następca św. Piotra zaznacza jednocześnie, że nie powinno się jej utożsamiać z coraz bardziej rozprzestrzeniającą się dewocją⁹.

Najodpowiedniejszą definicję pobożności ludowej można znaleźć w *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*. W numerze dziewiątym wspomnianego dokumentu czytamy, że termin „pobożność ludowa” oznacza *różne manifestacje kultyczne o charakterze prywatnym lub wspólnotowym, które w ramach wiary chrześcijańskiej są przeważnie wyrażane na sposób liturgii, lecz w formach wywodzących się z ducha poszczególnych narodów lub grup społecznych i ich kultury*¹⁰. Analizując tę definicję, należy zwrócić uwagę na to, w jaki sposób wyrażają się różne elementy pobożności. Często są one budowane na sposób liturgiczny lub bezpośrednio łączone z przeżywaniem liturgii. Dodatkowo, na korzyść rozumienia czy rozprzestrzeniania się pobożności ludowej wpływa jej język, który zdaniem o. J. Salija OP jest *bardziej obrazowy niż pojęciowy*¹¹, dlatego też jest przystępny ludziom, którzy nie uprawiają teologii na poziomie akademickim. *Dyrektorium* zwraca uwagę na te przejawy pobożności ludowej, które wywodzą się z liturgii i do niej prowadzą, a w sposób szczególny zachęca do kultywowania przejawów zatwierdzonych przez Stolicę Apostolską¹².

Analizując rozwój liturgii i pobożności ludowej, nie sposób nie zauważyć, że trudna jest do określenia ich wzajemna relacja. Niejednokrotnie pojawia się rozdźwięk lub brak równowagi, szczególnie wtedy gdy wierni zaczynają tracić wrażliwość na przeżywanie liturgii. Zauważalne są dwa stanowiska odnoszące się do podanej kwestii. Pierwsze z nich – liturgiocentryczne – umniejsza wszelkie walory pobożności ludowej, nie zwracając uwagi na fakt, że jest ona rzeczywistością kościelną, wywodzącą się z wiary chrześcijan i niejednokrotnie zaaprobowaną przez Magisterium Kościoła. W takiej sytuacji można błędnie rozumieć liturgię, będącą *szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła* i jednocześnie *źródłem, z którego wypływa jego moc*¹³. Lekceważący stosunek do liturgii prowadzi z kolei do zniekształcenia wizji chrześcijaństwa, a w skrajnych przypadkach do zatracenia sensu istnienia Kościoła¹⁴. Nie

⁸ Zob. K. Strycharz-Bogacz, *Przejawy ludowej pobożności w polskim nurcie pasyjnym*, Annales Lublinenses pro Musica Sacra 4 (2003), 153.

⁹ Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, Kraków 2013, p. 69, 70, 123, 124, 126.

¹⁰ DPLiL 9.

¹¹ J. Salij, *Pobożność ludowa w perspektywie katolickiej prawowierności*, Studia Gnesnensia 27 (2013), 8.

¹² DPLiL 7.

¹³ KL 10.

¹⁴ J. Najder, *Maryjna pobożność ludowa w perspektywie „Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii”*, Warszawa 2018, 13.

można pomijać, że zarówno liturgia, jak i pobożność ludowa są poprawnymi wyrazami wiary chrześcijańskiej. Choć nie są równorzędne, to nie powinno się ich sobie przeciwstawiać. Warto natomiast dokonać rewizji nabożeństw ludowych, by tak je uporządkować, żeby prowadziły do liturgii i pomagały w jej zrozumieniu, ponieważ ona zawsze powinna stanowić punkt odniesienia pobożności ludowej, która jako „skarb Kościoła” ubogaca ją przez śpiew oraz inne wartości symboliczne i językowe¹⁵. Sposobem, dzięki któremu można rozwiązać problem dysharmonii między obydwoma rzeczywistościami, jest odpowiednia formacja duchowieństwa i wiernych świeckich. Warto odnawiać i przypominać bogactwo pobożności ludowej, które może pomóc w głębszym przeżywaniu liturgii, a jednocześnie odwołać wiernych od różnego rodzaju praktyk *quasi-religijnych*¹⁶.

3. MARYJNA POBOŻNOŚĆ LUDOWA

Maryja, jak już wspomniano, zajmuje szczególne miejsce w sercach wiernych, którzy uciekają się do Niej we wszelkich potrzebach. Nie dziwi przeto fakt, że w bogatej historii Kościoła i liturgii rozwinęły się liczne formy oddawania czci Matce Najświętszej. Kalendarz liturgiczny podaje wiele wspomnień, świąt i uroczystości poświęconych Bogurodzicy. Oprócz kultu liturgicznego znane jest mnóstwo przejawów maryjnej pobożności ludowej. Są one zróżnicowane, a ich występowanie ma niewątpliwie głębokie motywacje¹⁷.

Rola kultu Najświętszej Maryi Panny została podkreślona podczas obrad Soboru Watykańskiego II (1962–1965). Ojcowie Soborowi zainteresowali się nim, biorąc pod uwagę aspekty ekumeniczne oraz troskę o właściwą duchowość chrześcijan. W *Konstytucji dogmatycznej o Kościele* oraz w *Konstytucji o liturgii świętej* została zaznaczona troska o prawidłowy rozwój kultu maryjnego oraz o jego zachowywanie. Znaczący wpływ na wygląd i kształtowanie pobożności maryjnej odegrał papież Paweł VI. Jego Adhortacja apostolska *Marialis cultus* poświęcona jest całkowicie czci oddawanej Matce Najświętszej. Ojciec Święty zauważa, że *celem [...] kultu maryjnego jest, by Bóg został uwielbiony i by chrześcijanie zostali pobudzeni do całkowitego uzgadniania z wolą Bożą swojego życia i postępowania*¹⁸. Ruch odnowy pobożności maryjnej, zainicjowany przez Pawła VI, kontynuował papież Jan Paweł II. Można śmiało powiedzieć, że cały jego pontyfikat przesiąknięty jest obecnością Matki Bożej. W Encyklice *Redemptor hominis* Ojciec Święty zauważa: *Maryja musi się znajdować na wszystkich drogach codziennego życia Kościoła. Poprzez Jej macierzyńską obecność Kościół nabiera szczególnej pewności, że żyje życiem swojego Mistrza i Pana, że żyje Tajemnicą Odkupienia w całej jej życiodajnej głębi i pełni, i równocześnie ten sam Kościół, zakorzeniony w tyłu rozlicznych dziedzinach życia całej współczesnej ludzkości, uzyskuje także tę jakby doświadczalną*

¹⁵ Tamże, 14–15.

¹⁶ Tamże, 16.

¹⁷ Tamże,

¹⁸ MC 39.

pewność, że jest po prostu bliski człowiekowi, każdemu człowiekowi, że jest jego Kościołem: Kościołem Ludu Bożego¹⁹. Jan Paweł II wielokrotnie podczas swojego pontyfikatu odwoływał się do wielkiego autorytetu, jakim jest Maryja. Można to zauważyć, analizując jego homilie oraz dokumenty papieskie. Matka Boga stała się przewodniczką posługiwania papieża Polaka na tronie Piotrowym.

Maryjna pobożność ludowa, jak zauważa P. Jura, charakteryzuje się dziewięcioma charakterystycznymi cechami. Są nimi: (1) *spontaniczność i bogactwo uczuć*; (2) *uroczystość, radość i świętowanie*; (3) *radikalne ubóstwo, otwarcie się na transcendencję i drugiego człowieka*; (4) *pamięć*; (5) *odwołanie do tradycji*; (6) *potrzeba pomocy, protekcji i poszukiwanie pewności*; (7) *docenienie cielesności*; (8) *powszechność i historyczność* oraz (9) *percepcja matczynego oblicza Boga*²⁰. Niemal każdy z powszechnie znanych przejawów kultu Matki Bożej charakteryzuje się tymi cechami, czego świetnym przykładem jest odmawianie modlitwy różańcowej czy śpiewanie *Godzinek o Niepokalanym Poczęciu NMP*.

Ksiądz J. Przybyłowski zauważa: *Troska pasterzy o maryjne nabożeństwa należy do ich bardzo ważnych zadań duszpasterskich. Nabożeństwa te bowiem z jednej strony stanowią owoc i wyraz pobożności maryjnej danego narodu lub wspólnoty wiernych, z drugiej natomiast są przyczyną i czynnikiem wcale nie drugorzędnym, decydującym o „fizjonomii maryjnej” wiernych, tzn. o „stylu”, w jakim wyraża się maryjna pobożność wiernych wobec Najświętszej Dziewicy*²¹. Cześć oddawana Matce Bożej jest nieodłączną cechą polskiej kultury chrześcijańskiej. Widać to w różnego rodzaju obrzędach, wierzeniach, folklorze religijnym, czy nawet w dekoracjach domów, gdzie często akcentowany jest wizerunek Bogurodzicy. Rolę, jaką odgrywa Maryja w polskim społeczeństwie, oddaje bardzo duża liczba sanktuariów maryjnych w naszej ojczyźnie. Warto jednak zwrócić uwagę, że pobożność maryjna ma nie tylko swoje wyjątkowe walory, ale również pojawiają się różnego rodzaju niebezpieczeństwa związane z brakiem refleksji teologiczno-pastoralnej czy niedoskonałością języka określającego jej przejawy²².

4. CHARAKTERYSTYKA LITURGICZNO-TEOLOGICZNA WYBRANYCH PRZEJAWÓW MARYJNEJ POBOŻNOŚCI LUDOWEJ

Cześć oddawana Matce Bożej ma charakter uniwersalny i jest obecna w całym Kościele. Dotyczy ona nie tylko przeżyć o charakterze duchowym, ale również zewnętrznych przejawów czci oddawanej Bogurodzicy. Badając różne przejawy pobożności maryjnej, można zaobserwować, że kult ten rozwija się zarówno w czasie, jak i przestrzeni. Wiele nabożeństw czy modlitw dostosowanych jest do roku liturgicznego lub do wspomnień, świąt i uroczystości zawartych w kalendarzu liturgicznym.

¹⁹ RH 22.

²⁰ Zob. P. Jura, *Formy maryjnej pobożności ludowej we Włoszech*, w: *Pobożność ludowa w życiu liturgiczno-religijnym i w kulturze*, red. R. Pierskała i T. Smolińska, Opole 2004, 71–100

²¹ J. Przybyłowski, *Duszpasterskie wyzwania „Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii”*, Seminarium 20 (2004), 155.

²² Zob. J. Najder, *Maryjna pobożność...*, dz.cyt., 21.

Przyglądając się choćby niezliczonym świętom maryjnym, można zauważyć, jak wielką rolę odgrywa Maryja w życiu katolików. Już na początku roku kalendarzowego obchodzona jest w Kościele uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi (1 stycznia). Sam fakt, że uroczystość tę ustanowiono na pierwszy dzień roku, wskazuje, że Matka Chrystusa staje się niejako patronką nowego czasu. Jednocześnie można zaobserwować spotkanie form pobożności liturgicznej z pobożnością ludową. Liturgia akcentuje tego dnia wydarzenia zbawcze. W *Kolekcje*²³ oraz *Modlitwie nad darami*²⁴ podkreślona jest rola macierzyństwa Maryi. Razem z narodzeniem Zbawiciela rodzi się Kościół, co potwierdza modlitwa *post communio*, gdzie Maryja nazwana zostaje *Rodzicielką Syna i Matką Kościoła*. Uroczystość ta ukazuje zarówno wymiar historyczny życia Matki Bożej, jak i jej macierzyństwo realizowane w czasie²⁵. Obrzędowość ludowa koncentruje się tego dnia na składaniu życzeń i świętowaniu. *Dyrektorium* podkreśla, że „nowy rok” *pozostaje pod władzą Chrystusa*²⁶. Tego dnia, jak zauważa rzymski dokument, wierni składają sobie życzenia pokoju²⁷, które głęboko zakorzenione są w Piśmie Świętym i Tradycji Kościoła²⁸. Warto również zastanowić się nad śpiewanym tego dnia hymnem *Veni Creator Spiritus*, którego proklamacja uświadamia, że *Duch Pański kieruje myślami i działaniem poszczególnych wiernych oraz wspólnot chrześcijańskich w ciągu całego roku*²⁹.

Innym ważnym zarówno z liturgicznego punktu widzenia, jak i związane z pobożnością ludową jest wspomnienie Niepokalanego Serca Maryi. Obchodzi się je kolejnego dnia po uroczystości Najświętszego Serca Jezusowego, przypadającej w pierwszy piątek po oktawie Bożego Ciała, a zatem w piątek po drugiej niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego. *Dyrektorium* podkreśla, że fakt bliskiej ich obecności stanowi *znak liturgiczny ich ścisłego związku: „misterium” Serca Zbawiciela rzuca światło i odbija się w Sercu Matki, będącej jednocześnie towarzyszką i uczennicą*³⁰. Przyglądając się zjawisku, jakim jest kult Niepokalanego Serca Maryi, można dostrzec fakt, że akty pobożności z nim związane zakorzenione są w czci oddawanej Najświętszemu Sercu Jezusowemu. Widoczne jest to na przykładzie różnego rodzaju nabożeństw, podczas których wierni zawierają siebie i swoje rodziny Sercu Maryi. Ciekawa jest również praktyka pięciu pierwszych sobót miesiąca³¹.

²³ „Boże, Ty przez dziewicze macierzyństwo Najświętszej Maryi Panny obdarzyłeś ludzi łaską wiecznego zbawienia, spraw, abyśmy doznawali orędownictwa Tej, przez którą otrzymaliśmy Twojego Syna, Dawcę życia wiecznego. Który z Tobą żyje i króluje w jedności Ducha Świętego, Bóg, przez wszystkie wieki wieków”. Zob. MRP, 42.

²⁴ „Boże, Ty jesteś źródłem wszelkiego dobra i Ty je doprowadzasz do pełnego rozwoju, w uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki dzięki Ci składamy za początek naszego zbawienia, i prosimy, abyśmy z radością zebrali Jego owoce. Przez Chrystusa Pana naszego”. Zob. MRP, 42.

²⁵ Zob. J. Najder, *Maryjna pobożność...*, dz.cyt., 24.

²⁶ DPPL 116.

²⁷ Od 1967 r. tego dnia obchodzony jest Światowy Dzień Pokoju.

²⁸ DPLiL 117.

²⁹ DPLiL 116.

³⁰ DPLiL 174.

³¹ Zob. J. Najder, *Maryjna pobożność...*, dz.cyt., 27.

Istotnym momentem, na który nie sposób nie zwrócić uwagi, zastanawiając się nad kultem Bogarodzicy w roku liturgicznym, jest uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (przypadająca na 15 sierpnia). Jest to starożytne święto, które skupia w sobie prawdy wiary. Tego dnia w wielu krajach organizowane są uroczyste obchody ku czci Maryi. Związane są również z nimi różne przejawy pobożności ludowej. W czasie liturgicznych obchodów Wniebowzięcia istotnym elementem jest obrzęd błogosławieństwa kwiatów i ziół. Pobłogosławione *plody ziemi* niejednokrotnie spełniały funkcję leczniczą. Można również zauważyć, że zasuszone wiązanki ziół i kwiatów stanowiły niejako amulet chroniący dom i mieszkańców przed nieszczęściami. Tradycja błogosławieństwa ziół i kwiatów na terenie Polski sięga co najmniej XV w., z tego czasu bowiem pochodzą zbiory mów i kazań, w których duszpasterze namawiają wiernych do porzucenia praktyk quasi-magicznych, do których używano poświęconych roślin³².

Oprócz świąt, wspomnień i uroczystości zawartych w Kalendarzu liturgicznym istnieje wiele form oddawania czci Najświętszej Maryi Pannie. Pozaliturgiczny kult Bogurodzicy jest bardzo rozwinięty i można go obserwować na wielu płaszczyznach. Składają się na niego modlitwy, nabożeństwa ludowe, wierzenia i podania, wizerunki przedstawiające Matkę Chrystusa oraz wiele innych. Często można obserwować różnego rodzaju formy kultu, które niejednokrotnie definiują rolę miłości wiernych do Maryi.

Jednym z ważniejszych przejawów maryjnej pobożności ludowej jest istnienie wielu sanktuariów, w których oddaje się cześć Matce Chrystusa. Samo określenie *sanktuarium* pochodzi z języka łacińskiego i jest zlepkiem słów: *sacrarium*³³ i *sanctus* (święty). Nie każdy obiekt kultu religijnego można nazywać sanktuarium. Aby dana świątynia uzyskała to miano, potrzebna jest aprobatą ordynariusza miejsca lub Stolicy Apostolskiej. Samą definicję sanktuarium (jako miejsca) można odnaleźć w kanonie 1230³⁴ *Kodeksu Prawa Kanonicznego*.

Powstanie sanktuariów podyktowane jest często istnieniem ruchu pielgrzymkowego oraz innych manifestacji pobożności ludowej. Najliczniejszą grupę sanktuariów obecnych w Polsce stanowią sanktuaria maryjne. Badania z 2016 r. wskazują, że jest ich ponad 500, czyli ok. 70% wszystkich ustanowionych sanktuariów. Ponad połowa z nich szczyty się posiadaniem wizerunku Najświętszej Maryi Panny koronowanego na prawie papieskim, a około 120 na prawie biskupim³⁵.

Ruch pielgrzymkowy jest jednym z najbardziej charakterystycznych przejawów maryjnej pobożności ludowej. Wielu ludzi decyduje się na *rekolekcje w drodze*, które są charakterystyczną formą przejawiania miłości do Maryi. Fakt istnienia i funkcjonowania pielgrzymek jest na tyle ważny, że *Dyrektorium* poświęca cały rozdział na analizę tego przedsięwzięcia³⁶.

³² Zob. J. Nowak SAC, dz.cyt., 212.

³³ Termin ten oznacza zazwyczaj miejsce do przechowywania przedmiotów o charakterze kultycznym.

³⁴ *Przez sanktuarium rozumie się kościół lub inne miejsce święte, do którego za aprobatą ordynariusza miejscowego – pielgrzymują liczni wierni, z powodu szczególnej pobożności, KKK 1230.*

³⁵ F. Mróz, *Sanktuaria Kościoła rzymskokatolickiego w przestrzeni sakralnej Polski*, w: *Kultura i turystyka. Sacrum i profanum*, red. J. Latosińska, J. Mokras-Grabowska, Łódź, 2016, 186.

³⁶ Zob. DPPiL, 105–204.

Pielgrzymka, traktowana jako wyznanie wiary oraz sposób oddawania czci Bogu, znana jest już w czasach starotestamentalnych. Traktowana była w sposób *stricte* kultyczny, choć widoczne w nim były również walory kulturotwórcze i społecznościowe³⁷. Chrześcijański charakter ruchu pielgrzymkowego polega na nawiedzeniu ważnego miejsca osobiście lub grupowo. Motywem pielgrzymki często jest potrzeba uczestnictwa w różnego rodzaju celebracjach liturgicznych lub formach pobożności ludowej. Wierni chętnie chodzą na msze, czuwania i nabożeństwa. Pielgrzymowanie, w zależności od intencji pątnika, nabiera charakteru błagalnego, dziękczynnego lub ekspiacyjnego. Często łączy się również z możliwością uzyskania odpustu, związanego z faktem odbycia pielgrzymki³⁸.

W polskim społeczeństwie fakt pielgrzymowania związany jest przede wszystkim z miejscami kultu Najświętszej Maryi Panny. Najbardziej znane są pielgrzymki, które od wielu lat podążają do sanktuarium na Jasnej Górze w Częstochowie. Wierni modlą się tam przed cudownym obrazem Czarnej Madonny. Znaczny jest również ruch pielgrzymkowy związany z sanktuarium w Licheniu Starym oraz z Ostrą Bramą w Wilnie. Rozwijają się również pielgrzymki do mniej znanych sanktuariów o charakterze lokalnym³⁹.

Fakt dużego zainteresowania ruchem pielgrzymkowym przyczynił się do powstania *Zbioru Mszy o Najświętszej Maryi Pannie*⁴⁰, nazywanego potocznie *Mszalem maryjnym*. Księga liturgiczna przeznaczona jest do sprawowania Eucharystii ku czci Maryi. Zawiera zestaw tekstów liturgicznych przeznaczonych głównie do stosowania w sanktuariach maryjnych.

Kolejnym bardzo znanym i istotnym przejawem maryjnej pobożności ludowej jest modlitwa różańcowa. Ma ona charakter kontemplacyjny i biblijny, polega bowiem na rozważaniu tajemnic z życia Jezusa Chrystusa.

Początku istnienia modlitwy różańcowej należy doszukiwać się już u ojców Kościoła. Anachoreci, odmawiając poszczególne modlitwy, używali ziarenek piasku lub małych kamyczków do mierzenia liczby wypowiedzianych formuł. Później, dla ułatwienia, zaczęto używać sznurków, na których zawieszona była stosowna liczba węzełków, dzięki którym liczono odmawiane modlitwy. Dzisiejsza forma różańca pochodzi z XVI w., o czym zaświadcza jej opis zawarty w modlitewniku z opactwa w Trewirze⁴¹. W kolejnym wieku ustalono podział modlitwy różańcowej, rozróżniając tajemnice radosne, bolesne i chwalebne. Do rozwoju modlitwy przyczyniło się ostateczne ukształtowanie *Pozdrowienia anielskiego* oraz stanowisko Stolicy Apostolskiej, aprobujące odmawianie różańca⁴².

³⁷ Zob. LL, 1169.

³⁸ Zob. J. Najder, *Maryjna pobożność...*, dz.cyt., 31.

³⁹ Przykładem takiej pielgrzymki może być pielgrzymka do sanktuarium w Skoszewach, gdzie rokrocznie podążają wierni archidiecezji łódzkiej.

⁴⁰ *Zbiór Mszy o Najświętszej Maryi Pannie*, Poznań 1999.

⁴¹ Zob. LL, 1317–1318.

⁴² Leon XIII (1878–1903) opublikował serię dokumentów odnoszących się do modlitwy różańcowej, Sykstus IV (1471–1484) i Pius V (1566–1572) polecali różaniec. Pius V dodatkowo domagał się odmawiania przez chrześcijan różańca podczas szerszenia się różnego rodzaju herezji, najazdu Turków; powiązał tę modlitwę ze zwycięstwem w bitwie pod Lepanto i ustanowił święto Matki Bożej Różań-

Walory duchowe różańca niejednokrotnie potwierdzane były przez oficjalne stanowisko Kościoła. Najbardziej znanymi publikacjami dotyczącymi tej formy pobożności ludowej są *Marialis Cultus* papieża Pawła VI oraz *Rosarium Virginis Mariae* Jana Pawła II. W 2002 r. papież Polak wprowadził do modlitwy różańcowej *tajemnice światła*⁴³. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* podaje wytyczne odnoszące się do różańca. Zaznacza wartość odmawiania konkretnych tajemnic oraz wskazuje na potrzebę dopasowania odpowiedniej części do obchodów liturgicznych przypadających na konkretny dzień⁴⁴.

Modlitwa różańcowa, ze względu na jej powszechność i teologiczny charakter, odegrała istotną rolę w dziele ewangelizacji. Wart uwagi jest również fakt istnienia *róż różańcowych*, które składają się z odpowiedniej liczby osób modlących się każdego dnia różańcem w konkretnej intencji.

Trudno jest sobie wyobrazić krajobraz naszego kraju bez licznych przydrożnych krzyży i kapliczek. W tych miejscach wierni gromadzą się na wspólną modlitwę. Najbardziej rozpowszechnioną praktyką modlitewną kultywowaną w tych miejscach jest śpiewanie *Litanii loretańskiej do Najświętszej Maryi Panny*⁴⁵.

Litania loretańska została zatwierdzona i dopuszczona do publicznego kultu przez papieża Sykstusa V (1521–1590) w 1587 r.⁴⁶. Jej nazwa wywodzi się od włoskiej miejscowości Loreto, gdzie według legendy, w miejscowym sanktuarium znajduje się domek Maryi. Szybko zyskała popularność i rozprzestrzeniła się na całą Europę. Wierni prosili biskupów o pozwolenie na oddawanie czci Matce Chrystusa właśnie w ten sposób. W skład litanii wchodzi 55 wezwań określających rolę Maryi⁴⁷.

Litania loretańska stanowi trzon nabożeństwa majowego, które sprawowane jest w kościele lub przy kapliczce. Ciekawy jest fakt ciągłego istnienia, a nawet reaktywacji „majówek”. Forma nabożeństwa sprawowanego przy kapliczkach ma dwoisty charakter. Z jednej strony widoczne są aspekty typowo ludowe, z drugiej ewangelizacyjne. Wierni gromadzą się z kapłanem lub bez niego i w sposób sobie odpowiedni i naturalny oddają cześć Maryi. Jak zauważa J. Jackowski, w niektórych regionach Polski wspólnotowe śpiewanie litanii jest *najbardziej żywotnym ludowym zwyczajem*⁴⁸.

Ciekawym, choć niekoniecznie typowo maryjnym nabożeństwem ludowym są *Gorzkie żale*. Sprawuje się je w okresie Wielkiego Postu. Autorem tekstu jest Stanisław Benik, który opublikował je w 1707 r. pod tytułem *Snopek Myrry z Ogroda Getsemańskiego albo żalose gorzkiej Męki Syna Bożego, co piątek, a mianowicie podczas Pasyjej w niedziele Postu Wielkiego po południu, około godzin nieszpor-*

cowej. Leon XIII polecił, by w kościołach w październiku codziennie odmawiać różaniec i dołączyć do *Litanii loretańskiej* wezwanie: „Królowo różańca świętego”. Zob. LL, 1317.

⁴³ Zob. RVM 38.

⁴⁴ Zob. DPLiL 200–203.

⁴⁵ Dalej: *Litania loretańska*.

⁴⁶ Zob. T. Sinka, *Zarys liturgiki*, Kraków 1994, 91.

⁴⁷ Zob. J. Najder, *Teologiczno-liturgiczne aspekty nowych wezwań „Litanii loretańskiej do Najświętszej Maryi Panny”*, *Łódzkie Studia Teologiczne* 30 (2021) 1, 85–95.

⁴⁸ J. Jackowski, *Chwalcie łąki umajone*, w: http://www.gadki.lublin.pl/gadki/artukul.php?nr_art=1559 (dostęp: 11.05.2021).

nych rozpamiętywane; z przydatkiem króciuchnego Nabożeństwa do Najświętszego Sakramentu⁴⁹. Choć tekst nabożeństwa skoncentrowany jest zasadniczo na męce Jezusa, to ostatnia jego część nabiera maryjnego charakteru. Matka Boża jest przedstawiona tutaj jako współcierpiąca z Chrystusem oraz ta, która potrafi słuchać Słowa Bożego. Takie przedstawienie Bogurodzicy jest szczególnie bliskie tym, którzy Ją kochają, stanowi bowiem pomoc w przygotowaniu do doświadczenia Zmartwychwstania⁵⁰.

5. ZAKOŃCZENIE

Pobożność ludowa jest obok liturgii wspaniałą formą oddawania czci Bogu. Rodzi się ona spontanicznie z duchowych potrzeb ludzi wierzących. Ważne jest jednak, by podlegała ciągłej formacji, która nie dopuści do jej zniekształcenia i wypaczenia. Możemy wyróżnić kilka gałęzi pobożności ludowej, wśród których prym wiezie maryjna. O jej wartości świadczą liczne przejawy oddawania czci Matce Chrystusa. Przedstawione formy maryjnej pobożności ludowej stanowią jedynie niewielki wycinek z ogromnego bogactwa modlitw, nabożeństw i innych przejawów oddawania Jej czci.

Postać Najświętszej Maryi Panny jest niejako wpisana w kulturę chrześcijańską oraz krajobraz naszej Ojczyzny. Powstające sanktuaria oraz ruch pielgrzymkowy świadczą o rosnącej potrzebie nawiązania relacji z Maryją i wypełnienia pustki duchowej powstałej na skutek laicyzacji i sekularyzacji społeczeństwa. Liczne modlitwy maryjne, istniejące *róże różańcowe*, a także zainteresowanie nabożeństwami maryjnymi ukazują rolę, jaką odgrywa Matka Jezusa, będąc jednocześnie Matką wszystkich wierzących.

Nie da się zaprzeczyć, że maryjna pobożność ludowa stanowi swoisty fenomen i odgrywa ważną rolę w rozwoju religijności współczesnego człowieka.

BIBLIOGRAFIA

Magisterium Kościoła

Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002.

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*, Poznań 2003.

Kodeks Prawa Kanonicznego, Poznań 1984.

Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002.

Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II, red. W. Życiński, Kraków 2002.

Paweł VI, *Adhortacja Marialis cultus* (2 II 1974 r.), Wrocław 2004.

⁴⁹ S.W. Benik, *Snopek Myrry...*, Warszawa 1707, w: M Buczkowski, *Gorzkie żale*, Kraków 2010, 69–92.

⁵⁰ Zob. J. Nowak SAC, dz.cyt., 45.

- Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis* (4 III 1979 r.), w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. W. Życiński, Kraków 2002, 7–78.
- Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris Mater* (25 III 1987), w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. W. Życiński, Kraków 2002, 362–428.
- Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium* (24 XI 2013 r.), Kraków 2013.
- Jan Paweł II List Apostolski *Rosarium Virginis Mariae* (16 X 2002), Wrocław 2002.

Księgi liturgiczne

- Mszał rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 2009.
- Zbiór Mszy o Najświętszej Maryi Pannie*, Poznań 1999.

Literatura źródłowa

- Benik S.W., *Snopek Myrry z Ogroda Getsemańskiego, albo żalose gorzkiej Męki Syna Bożego, co piętek, a mianowicie podczas Pasyjy w niedziele Postu Wielkiego po południu, około godzin nieszpornych rozpamiętywane; z przydatkiem króciuchnego Nabożeństwa do Najświętszego Sakramentu*, w: M. Buczkowski, *Gorzkie żale*, Kraków 2010, 69–92.
- Casanova J., *Formy współczesnej bezreligijności*, *Więź*, wiosna 2021 1 (683), 141–150.
- Buczkowski M., *Gorzkie żale*, Kraków 2010.
- Fischer B., *Liturgie und Volksfrömmigkeit*, *Liturgisches Jahrbuch* 17 (1967).
- Jura P., *Formy maryjnej pobożności ludowej we Włoszech*, w: *Pobożność ludowa w życiu liturgiczno-religijnym i w kulturze*, red. R. Pierskała, T. Smolińska, Opole 2004, 71–98.
- Kałdon S.M., *Prawda o Niepokalanym Sercu Maryi w pobożności i nauczaniu Kościoła*, Kraków 2000.
- Krakowiak C., *Pobożność ludowa*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, Lublin 2006, 627–630.
- Mróz F., *Sanktuaria Kościoła rzymskokatolickiego w przestrzeni sakralnej Polski*, w: *Kultura i turystyka. Sacrum i profanum*, red. J. Latosińska, J. Mokras-Grabowska, Łódź 2016, 183–204.
- Najder J., *Maryjna pobożność ludowa w świetle „Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii”*, Warszawa 2018.
- Najder J., *Teologiczno-liturgiczne aspekty nowych wezwań „Litani loretąskiej do Najświętszej Maryi Panny”*, *Łódzkie Studia Teologiczne* 30 (2021)1, 85–95.
- Salij J., *Pobożność ludowa w perspektywie katolickiej prawowierności*, *Studia Gnesnensia* 28 (2013), 5–15.
- Siedlecki J., *Śpiewnik kościelny*, Kraków 2017.
- Sinka T., *Zarys liturgiki*, Kraków 1994.
- Sobeczko H.J., *Liturgia – pobożność ludowa – religijność ludowa – folklor religijny*, w: *Pobożność ludowa w życiu liturgiczno-religijnym i w kulturze*, red. R. Pierskała, T. Smolińska, Opole 2004, 9–20.
- Sroka J., *Liturgiczny kult Bogurodzicy normą pobożności maryjnej*, *Anamnesis* 28 (2010), 59–73.
- Strycharz-Bogacz K., *Przejawy ludowej pobożności w polskim nurcie pasyjnym*, *Annales Lublinenses pro Musica Sacra* 4 (2003), 153–167.
- Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, Lublin 2006.
- Pobożność ludowa w życiu liturgiczno-religijnym i w kulturze*, red. R. Pierskała, T. Smolińska, Opole 2004.
- Kultura i turystyka. Sacrum i profanum*, red. J. Latosińska, J. Mokras-Grabowska, Łódź 2016.

Literatura pomocnicza

- Durand G., *A imaginação simbólica*, Lisboa 1979.
- Słownik łacińsko-polski*, red. K. Kumaniecki, Warszawa 1979.

Źródła internetowe

- Jackowski J., *Chwalcie łąki umajone*, w: http://www.gadki.lublin.pl/gadki/artukul.php?nr_art=1559 (dostęp: 11.05.2021).

THE PHENOMENON OF MARIAN POPULAR PIETY

Summary

Popular piety is next to the liturgy a magnificent form of worshipping The God. It arises spontaneously from spiritual needs of the believers. Nevertheless, it's important that it undergoes constant formations that do not allow to distortion and perverting. We can distinguish several branches of popular piety among which the Virgin Mary has primacy. Its great value is evidenced by numerous manifestations of veneration of the Mother of Christ. Presented Forms of Marian popular piety are only a small part of the enormous wealth of prayers, services and other Forms of worshipping her. The figure of the Blessed Virgin Mary is in some way inscribed in the Christian culture and the scenery of our Motherland. The developing sanctuaries and the pilgrimage movements testify about growing need to establish a relationship with Mary and fill the spiritual void resulting from laicisation and secularisation of the society. Numerous of Marian prayers, existing Rosary Roses as well as interest in services indicate the role of the Mother of Jesus and the Mother of all believers. It cannot be denied that Marian popular piety is a peculiar phenomenon and plays an important role in the development of the religiousness of a modern man.

Key words: Popular piety, Marian popular piety, sanctuary, popular piety and the liturgy, rosary, liturgy

Nota o Autorze

Jakub NAJDER – prezbiter archidiecezji łódzkiej, mgr teologii (UKSW), student II roku specjalnym studiów teologicznych z zakresu liturgiki na Wydziale Teologicznym UKSW.

Kontakt e-mail: janajder@gmail.com